

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2018-22-214-226>

УДК 373.5.035:172.15

ORCID ID:0000-0001-5343-0088

Олександр Остапенко,

кандидат педагогічних наук,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м.Київ

ORCID ID:0000-0002-5062-8811

Микола Зубалій,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ORCID ID:0000-0002-0255-4707

Микола Тимчик,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної педагогічної теорії і практики – формування готовності учнів старших класів до захисту Вітчизни. Актуальність зазначеної проблеми дослідження також визначається суспільним запитом щодо підвищення ефективності підготовки учнівської молоді до військової служби та захисту Вітчизни в закладах загальної середньої освіти у період фактичної війни на сході країни.

Сутність та мета статті полягає у висвітленні сучасного стану готовності учнівської молоді щодо військової служби та захисту Вітчизни; визначенні та обґрунтуванні критеріїв і показників готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни; методики формування готовності учнів старших класів до військової служби та захисту Вітчизни в закладах загальної середньої освіти.

У процесі дослідження застосовано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення), емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіда, анкетування та тестування старшокласників, педагогічний експеримент [констатувальний, формувальний]); статистичні методи використано з метою порівняльного аналізу результатів дослідження, з'ясування динаміки кількісних змін у рівнях готовності до захисту Вітчизни у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає в тому, що вперше розроблено методику формування готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни у закладах загальної середньої освіти.

У роботі уточнено сутність поняття “готовність старшокласників до захисту Вітчизни”, з'ясовано, що причинами низького рівня готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни є низька обізнаність з формами військово-патріотичної роботи, відсутність бажання брати участь у різних формах позакласної роботи. Значна частина викладачів допризовної підготовки потребують методичної підготовки.

Згідно з даними результатів експериментальної роботи, засвідчено кількісно-якісні зміни показників готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни в учнів експериментальних і контрольних груп на початку й наприкінці формувальних впливів. Кількість учнів із високим рівнем готовності до військової служби в експериментальних групах зросла на 18,0 %, із середнім – на 8,0 %, а з низьким рівнем зменшилась на 26,0 %. У контрольних групах ця динаміка мала такий

вигляд: кількість учнів із високим рівнем зросла на 5,0 %, із середнім – на 5,0 %, з низьким рівнем зменшилась на 10,0 %.

Відповідно до отриманих результатів, дослідник робить висновки щодо ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни, предметних та ключових компетентностей і доводить необхідність їх творчого використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: військова служба, готовність, діяльнісний підхід, захист Вітчизни, компетентнісний підхід, методи, ставлення, старшокласники, рівень, форми.

Oleksandr Ostapenko,

*PhD in Pedagogics,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Mykola Zubalii,

*PhD in Pedagogics, senior researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Mykola Tymchuk,

*PhD in Pedagogics,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

FORMATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' READINESS OF HOMELAND DEFENCE

Abstract. *The article is devoted to the topical problem of modern educational theory and practice – formation of senior students' readiness to defend the Homeland. The urgency of the problem under research is determined by the social requirement of increasing the efficiency of student youth readiness to military service and defence of Homeland in general educational institutions in the period of factual war in the east of Ukraine.*

The essence and aim of the article is in the description of: contemporary state of student youth readiness to military service and Homeland defence; determining and substantiation of criteria and indices of high school students' readiness to military service and Homeland defence; methods of formation of senior students' readiness to military service and Homeland defence in general education institutions.

During research, the author has applied theoretical methods (analysis, synthesis, comparison, classification, systematization, generalization), empirical methods (educational observation, conversation, questionnaire, testing of senior students, educational experiment (ascertaining, formative)) and statistical methods aimed at comparative analysis of research results, defining the dynamic of quantitative changes in the levels of Homeland defence readiness of high school students in general educational institutions.

The scientific novelty of the research is the development of innovational methods of forming senior students' readiness of military service and Homeland defence in general education institutions.

The author has specified the essence of the notion 'senior students' readiness of Homeland defence'. In the paper, some causes of high school students' low level of Homeland defence readiness are ascertained, namely lack of information on military-patriotic work forms, lack of wish to take part in different forms of out-of-class activities. Many pre-conscript training teachers need methodic assistance.

According to experimental work results data, quantitative-qualitative changes in indices of military service and Homeland defence readiness in experimental and control groups students at the beginning and at the end of forming impacts are fixed. Thus, the number of students with high level of military service

readiness in experimental groups has grown by 18,0%, with middle level – by 8,0%, with low level – decreased by 26,0%. In control groups this dynamic was such as follows: the number of students with high level has increased by 5,0%, with middle level – by 5,0%, and with low level – has decreased by 10,0%.

In accordance with the results obtained, the researcher makes a conclusion that the substantiated educational conditions of forming senior students' readiness of Homeland defence and military service are effective, as well as subject and key competencies, and proves the necessity of their creative implementation in the educational process of general education institutions.

Key words: *military service, readiness, activity approach, competency approach, methods, attitude, high school students, level, forms.*

Вступ. Особливої актуальності набуває сьогодні проблема формування у старшокласників закладів загальної середньої освіти готовності до захисту Вітчизни. Про це свідчить складне соціально-політичне й економічне становище українського суспільства, порушення територіальної цілісності країни, проведення збройних акцій терористів у східних регіонах нашої держави, окупації Російською Федерацією Криму. В зв'язку з цим зросла потреба у призові на військову службу громадян з високим рівнем підготовленості в освітньому, фізичному, психологічному, соціальному й духовному аспектах для Збройних Сил України, Міністерства Внутрішніх Справ, інших військових формувань.

Актуальність дослідження проблеми формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни також зумовлена низкою суперечностей між: суспільною значущістю формування готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни і недостатньою теоретичною розробленістю з цієї проблеми; значним потенціалом закладів загальної середньої освіти щодо підготовки старшокласників до захисту Вітчизни та низьким рівнем підготовленості учнів старших класів до захисту Вітчизни; зростанням вимог до рівня професійної підготовки майбутніх викладачів предмету “Захист Вітчизни” та низьким рівнем їхньої готовності до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Визначені суперечності та нагальна потреба їх розв'язання стали підґрунтям для гіпотези дослідження. Загальна гіпотеза полягає в тому, що підготовка старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни буде більш ефективною за умови реалізації компетентнісного та діяльнісного підходів згідно положень «Нової української школи».

Мета та завдання. Основна мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов реалізації компетентнісного та діяльнісного підходів згідно положень «Нової української школи» у процесі формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни. Відповідно завданнями дослідження є: вивчення сучасного стану готовності учнівської молоді до військової служби та захисту Вітчизни; визначення критеріїв та показників формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни; визначення та обґрунтування педагогічних умов формування в учнів старших класів готовності до військової служби та захисту Вітчизни, формування предметних та ключових компетентностей згідно положень «Нової Української школи» у процесі викладання предмету «Захист Вітчизни та позакласної роботи.

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку з проблеми формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни використовувався комплекс методів дослідження: *теоретичних* – вивчення, аналіз та узагальнення педагогічної і методичної літератури щодо досліджуваної проблеми з метою визначення теоретичних основ обраної теми, вироблення наукових підходів до визначення сутності й змісту основних понять та обґрунтування педагогічних умов формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни; вивчення і узагальнення досвіду закладів загальної середньої освіти з питань формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни; аналіз документації, інструктивно-методичних матеріалів і нормативних документів для вивчення стану готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни; *емпіричних* – педагогічне спостереження під час проведення позакласних заходів, бесіди, опитування, анкетування, інтерв'ю в процесі організації і проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту; педагогічний експеримент з метою визначення ефективності педагогічних умов формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни; *статистичних* – методи математичної статистики з метою порівняльного аналізу результатів дослідження, з'ясування динаміки кількісних змін у рівнях готовності учнів старших класів до захисту Вітчизни.

Всього брало участь в опитуванні для всеукраїнської вибірки 1200 респондентів та 1800 респондентів-мешканців прикордонних територій України.

Об'єкт дослідження: молодь України віком від 14 до 35 років.

Результати дослідження. Результати аналізу практики навчально-виховної роботи у закладах загальної середньої освіти підтверджують, що рівень готовності старшокласників до захисту Вітчизни не відповідає сучасним вимогам. У багатьох закладах загальної середньої освіти початкова військова підготовка на заняттях із «Захисту Вітчизни» організовується й проводиться на низькому методичному рівні. На заняттях із предмету «Захист Вітчизни» переважають вербальні форми й методи навчання і виховання, рівень готовності (освітньої, фізичної, психологічної, соціальної) старшокласників до захисту Вітчизни не відповідає сучасним вимогам.

На сьогодні в Україні провідні позиції у дослідженні цієї проблеми посідають: Афанасьєв (педагогічні основи військово-патріотичного виховання), Бех, Чорна (програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді), Зубалій (військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі позакласної роботи), Івашковський (концепція військово-патріотичного виховання молоді України), Єрмоєнко (розвиток українського національного виду спорту «Хортинг» серед учнівської молоді), Кириченко (виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях), Резник (особистісно зорієнтований підхід до викладання предмету «Захист Вітчизни»), Михальченко (військово-патріотичне виховання учнівської молоді засобами гри «Хортинг-Патріот») (Афанасьєв,

2005; Бех, & Чорна, 2014; Зубалій, 2003; Івашковський, 2015; Єрмоменко, 2014; Кириченко, 2006; Резник, 2013).

Іноземні фахівці, які здійснювали аналогічні дослідження, отримали такі наукові результати: Міхута (Білорусія) розробив методикау діагностування психофізичної готовності молоді до військово-професійної діяльності; Беляєва (Росія) досліджувала педагогічні умови підготовки молоді до військової служби; Максимов (Росія) досліджував історію становлення та розвитку системи військово-патріотичного виховання підлітків у Росії; Хорунжий, Жирков, (Росія) вивчали стан готовності учнів старших класів до військової служби; Дзюбан (Росія) досліджував морально-духовне та військово-патріотичне виховання молоді (Міхута, 2012; Беляєва, 2015; Максимов, 2011; Хорунжий, & Жирков, 2017; Дзюбан, 2012).

Розглянувши сучасні підходи науковців до проблеми активізації процесу формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни, ми розглядаємо її з позиції, що ґрунтується на засадах діяльнісного підходу стосовно розуміння поняття сформованості готовності учнів старших класів до військової служби. Означений підхід дозволив визначити та схарактеризувати 5 видів готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни (освітня, фізична, психологічна, соціальна, морально-духовна).

У результаті теоретичного дослідження проблеми формування готовності старшокласників до військової служби були визначені ключові поняття:

– формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни – це система методологічних підходів, педагогічних цілей, форм, методів, способів та прийомів, виконання яких забезпечує в учнівської молоді морально-духовну, освітню, фізичну, психологічну та соціальну готовність до військової служби та захисту Вітчизни;

– готовність старшокласників до захисту Вітчизни – це всебічна готовність, а саме морально-духовна, освітня, фізична, психологічна та соціальна готовність старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни, що зумовлена свідомим прийняттям цінностей військово-патріотичного виховання та виконання конституційного обов'язку забезпечення захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Згідно з результатами опитування, за показниками готовності захищати Україну зі зброєю в руках – 24,0% молоді готові захищати Україну в разі мобілізації та 4,0 % молоді вже бере участь у бойових діях на сході України; 21,6 % молоді поки що не готові до захисту Батьківщини зі зброєю в руках, 46,4 % молодих людей не має намірів у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках (Міністерство молоді та спорту України, 2017).

За результатами опитування щодо причин неготовності громадян захищати Україну зі зброєю в руках було встановлено, що трохи більше половини опитаних (51,8 % жінок) на запитання, що ж є причиною неготовності захищати Україну зі зброєю в руках, сказали, що це чоловіча справа; 37,7 % молоді відповіли, що захищати Україну зі зброєю в руках повинні професійні військові; 11,2 % молодих людей зазначили, що не можуть залишити свою сім'ю; 8,1 % молоді – що не дозволяє стан здоров'я; 6,2 % респондентів - що Україна цього не варта;

5,1 % опитаних – що не дозволяє вік; 2,8 % – не дозволяють релігійні погляди (Міністерство молоді та спорту України, 2017).

Під час дослідження були визначені показники та рівні сформованості когнітивного критерію готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни (усвідомлення готовності до військової служби та захисту Вітчизни як важливої складової життєдіяльності; розуміння важливості стану готовності особистості до військової служби та захисту Вітчизни на противагу стану неготовності до військової служби та захисту Вітчизни; знання історії українського війська, розуміння його ролі у відстоюванні ідеалів свободи, державності, незалежності та територіальної цілісності України); емоційно-ціннісного критерію (інтерес до діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту Вітчизни; радісне переживання в процесі діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту Вітчизни; бажання брати участь у різних формах військово-оборонної діяльності) та діяльнісного критерію (активність у проведенні пошукової роботи, у процесі вивчення предмету «Захист Вітчизни», вивчення історії України, Збройних Сил України; проявлення поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників ООС; активна участь у туристських походах, змаганнях з військово-прикладних видів спорту та військово-патріотичних спортивних іграх «Хортинг-Патріот», Сокіл («Джура») та інших).

Одним із провідних методологічних підходів щодо *формування* готовності старшокласників до військової служби у контексті положень «Нової Української школи» став *компетентнісний підхід*. Він полягає у взаємозв'язаному формуванні у старшокласників ключових та предметних компетентностей; логічній послідовності й достатності засвоєння старшокласниками предметних компетентностей; орієнтації під час реалізації *формування* готовності до військової служби на особистість учня як на мету, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід вимагає вивчення і врахування індивідуальних особливостей старшокласників, їхніх потенційних можливостей та інтересів у процесі вивчення предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичного виховання, що конкретизується в індивідуальному та диференційованому підходах.

Реалізація компетентнісного підходу щодо готовності старшокласників до військової служби в контексті положень «Нової Української школи» передбачає впровадження у навчально-виховний процес школи завдань формування в учнів ключових компетентностей:

1. Спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовою.

Уміння: правильно використовувати термінологічний апарат; спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності; за допомогою спілкування розв'язувати конфлікти; популяризувати ідеї військово-патріотичного виховання мовними засобами.

Ставлення: усвідомлення учнями змісту понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання», як важливих складових життєдіяльності; розуміння ними значущості військово-

патріотичного виховання; шанування державних символів України, які символізують провідну роль нації у становленні власної держави.

2. Спілкування іноземними мовами.

Уміння: за допомогою іноземної мови спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичній діяльності; шукати в іноземних джерелах інформацію на військову тематику.

Ставлення: усвідомлення ролі іноземної мови як мови міжнародного спілкування на військову тематику.

3. Математична компетентність.

Уміння: використовувати математичні методи в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

Ставлення: усвідомлення важливості математичного мислення та математичних знань під час виконання завдань з розділів програми предмету «Захист Вітчизни» (вогнева, прикладна-фізична, домедична та тактична підготовка і військова топографія).

4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.

Уміння: діяти в умовах застосування противником зброї масового ураження, військових конфліктів, надзвичайних ситуацій з метою збереження здоров'я та життя, надання першої долікарської допомоги постраждалим.

Ставлення: усвідомлення впливу військових дій на природу розуміння катастрофічного впливу ядерної, хімічної та біологічної зброї як руйнівної сили; ціннісне ставлення до навколишнього середовища, як до потенційного джерела життя, усвідомлення важливості бережливого природокористування.

5. Інформаційно-цифрова компетентність.

Уміння: використовувати різні способи пошуку корисної інформації в довідникових джерелах, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікативних технологій на військову тематику; критично мислити у процесі збору та обробки інформації.

Ставлення: усвідомлення впливу інформаційних та комунікативних технологій і пристроїв на свідомість людини і розуміння наслідків комп'ютерної залежності.

6. Уміння вчитися впродовж життя.

Уміння: моделювати власний освітній розвиток, аналізувати, контролювати, коригувати та оцінювати результати у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

Ставлення: усвідомлення власних освітніх потреб та цінностей, нових знань, умінь та навичок у процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

7. Ініціативність і підприємливість.

Уміння: аналізувати та оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з вимогами до військовослужбовця, члена військового колективу та представника військової частини.

Ставлення: самостійність, ініціативність і активність у військово-патріотичній діяльності.

8. Соціальна та громадянська компетентності.

Уміння: спілкуватися у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності, нівелювати конфлікти, дотримуватися правил чесної гри, здобувати перемогу чесним шляхом, з гідністю приймати поразку.

Ставлення: ціннісне ставлення та інтерес до військової справи, історії і традицій Збройних Сил України; усвідомлення громадянського обов'язку щодо військової служби та захисту Вітчизни; прагнення оволодіння військовими професіями.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури.

Уміння: усвідомлення власної національної культури та історії створення Збройних Сил України.

Ставлення: емоційно-ціннісне ставлення до власної національної культури та історії Збройних Сил України; повага до культури інших країн.

10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Уміння: усвідомлення важливості бережливого природокористування; розуміння значення здоров'я та фізичного розвитку для формування фізичної підготовленості до військової служби, надання допомоги собі та тим, хто її потребує під час травмувань, кровотеч та поранень.

Ставлення: ціннісне ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти.

Відтак, усі ці ключові компетентності однаково важливі й пов'язані між собою, вони забезпечують об'єднання усіх видів готовності особистості щодо військової служби та захисту Вітчизни (освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної), інтегруючись у загальну готовність старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни.

У процесі формувального етапу дослідження були *визначені* та експериментально перевірені педагогічні умови формування готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни:

1. Формування знань з історії рідної школи, місцевості, історії України, Збройних Сил України; обізнаності з формами військово-патріотичної роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл («Джура»)); усвідомленість змісту понять «готовність», «готовність до захисту Вітчизни»;

2. Широке застосування ігрового й змагального методів та створення ситуацій успіху з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на учнів, спрямованого на формування в них позитивного ставлення та позитивних емоцій від занять військово-прикладними видами спорту.

3. Застосування методів і прийомів стимулювання, мотивування та заохочення з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на старшокласників, спрямованого на формування в них прагнення до діяльності, що передбачає підготовку до військової служби та захисту Вітчизни.

Перша педагогічна умова впроваджувалася з метою усвідомлення учнями змісту понять «готовність», «готовність до захисту Вітчизни», як складової життєдіяльності, розуміння ними значущості занять військовою справою, що забезпечується через вплив на пізнавальну сферу старшокласників, формування знання історії створення сучасних Збройних Сил України; обізнаність з формами військово-патріотичної роботи через використання інтерактивних методик навчання та виховання.

Друга педагогічна умова – широке застосування ігрового і змагального методів формування готовності старшокласників до військової служби та створення ситуацій успіху, впроваджувалася з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на учнів, спрямованого на формування в них позитивного ставлення та інтересу до військово-патріотичної діяльності.

Третя педагогічна умова – застосування методів і прийомів стимулювання, мотивування та заохочення з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на старшокласників, спрямованого на формування в них прагнення до самовдосконалення в процесі діяльності, що передбачає підготовку до військової служби та захисту Вітчизни.

Обговорення. Аналіз наукових робіт іноземних фахівців, переважно російських продемонстрував, що вони приділяють велику увагу фізичній, психологічній, морально-духовній та військово-технічній підготовці учнівської молоді до військової служби, захисту територіальної цілісності та інтересів держави. Така підготовка ведеться у загальноосвітніх навчальних закладах в процесі навчання, позакласної роботи і поза школою в клубах за інтересами на заняттях спортивно-прикладними видами спорту та оволодіння військовими професіями в РОСТО (Російська оборонна спортивно-технічна організація). Результати такої підготовки свідчать, що 49,0 % опитаних старшокласників вважають себе добре підготовленими до військової служби; 26,0 % – частково готовими до військової служби; 7,0 % – на сьогодні недостатньо готовими до військової служби; 18,0 % – не готовими до військової служби (Хорунжий, & Жирков, 2017).

Аналіз наукових робіт англійських країн показав, що в концепції безпеки альянсу НАТО відсутнє поняття готовності щодо захисту країни від військової агресії. В концепції безпеки альянсу вживається поняття готовності в контексті колективного захисту інтересів країн членів альянсу НАТО. Відтак, в цих країнах відсутні дослідження, що присвячені проблемі формування готовності до захисту Вітчизни.

Також аналіз робіт російських дослідників виявив результати, споріднені з результатами вітчизняних учених щодо слабкої фізичної готовності учнівської молоді Російської Федерації до військової служби: 19,8 % – допризовної молоді фізично готові до

військової служби, 43,7 % – частково готові до військової служби, 26,7 % – взагалі не готові до військової служби (Юрьєв, & Жирков, 2018).

Відповідно до результатів опитування учнівської молоді віком 14–19 років за показниками готовності до захисту України зі зброєю в руках, які були отримані у 2017 році – 41,2 % учнівської молоді не мають намірів захищати Україну зі зброєю в руках, 23,4 % – поки що не готові до захисту Батьківщини зі зброєю в руках, 1,5 % – вже беруть участь у бойових діях на сході країни і тільки 23,9 % готових захищати Україну зі зброєю в руках у разі мобілізації (Результати, 2017).

Порівняння досліджень щодо загального рівня готовності учнівської молоді до військової служби та захисту Вітчизни за результатами констатувального етапу дослідження та опитування зарубіжних фахівців, переважно російських, показують, що вищі показники готовності учнівської молоді до військової служби демонструють громадяни Російської Федерації.

Результати дослідження підтвердили загальну гіпотезу дослідження щодо реалізації експериментальної методики підвищення ефективності підготовки старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни узагальненими показниками динаміки рівнів сформованості у старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни на початку й наприкінці формульованого етапу дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості у старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни

Рівні	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	на початок експерименту	на кінець експерименту		на початок експерименту	на кінець експерименту	
	%	%		%	%	
Високий	10,1	28,1	+18,0	10,1	15,1	+5,0
Середній	38,3	47,2	+8,0	38,9	44,0	+5,0
Низький	51,6	24,7	-26,0	51,0	40,9	-10,0

Висновки. Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників готовності щодо військової служби в учнів експериментальних і контрольних груп на початку й наприкінці формульованих впливів. Так, кількість учнів із високим рівнем готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни в експериментальних групах зросла на 18,0 %, із середнім – на 8,0 %, а з низьким рівнем зменшилась на 26,0 %. У контрольних групах ця динаміка мала такий вигляд: кількість учнів із високим рівнем зросла на 5,0 %, із середнім – на 5,0 %, а з низьким рівнем зменшилась на 10,0 %.

Порівняння початкових і кінцевих результатів дослідження підтвердило ефективність обґрунтованих педагогічних умов формування готовності у старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни, предметних та ключових компетентностей учнів та необхідність їх творчого використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Відтак, імплементація компетентнісного підходу щодо формування готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни в контексті положень «Нової української школи» дала змогу ефективніше організувати викладання предмету «Захист Вітчизни» і військово-патріотичного виховання учнів 10–11 класів й забезпечити формування у старшокласників освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни.

Список використаних джерел

Афанасьєв, А. О. (2005). *Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України* (Дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.

Беляєва, О. А. (2015). Подготовка к воинской службе как педагогическая проблема. *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*, 81-83.

Бех, І. Д., & Чорна К. І. (2014). *Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді*, Київ.

Дзюбан В. В. (2012). Духовно-нравственное и военно-патриотическое воспитание казачьей молодежи. *Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова*, 2, 60-64.

Єрьоменко, Е. А. (2014). *Хортинг – національний вид спорту України: метод. посібник*. Київ: Паливода А. В.

Зубалій, М. Д. (2003). Сутність і зміст поняття «Військово-патріотичне виховання». *Освіта і управління* (Т. 6, 2, 110–116).

Івашковський, В. В. (2015). Концепція військово-патріотичного виховання молоді України. У Бех І. Д. (Ред.), *Теорія і методика хортингу: зб. наук праць* (Вип. 3, 22-27). Київ: Паливода А.В.

Кириченко, О. В. (2006). *Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Херсонський державний університет. Херсон.

Максимов М. Ф. (2011). Исторические аспекты становления и развития системы военно-патриотического воспитания подростков в России. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*, 11, 120-123.

Михальченко, Д. Г. & Ліцман А. В. (2015). *Хортинг-Патріот: навчальна програма факультативу (гуртка). 4 роки*. Київ: Паливода А.В.

Михута, И. Ю. (2012). Диагностика психофизической готовности и пригодности суворовцев к военно-профессиональной деятельности. *Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта*, (09), 57–63.

Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д. & Шаповалов Б. Б. (2016). Концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України. *Фізичне виховання в рідній школі*, 6, 33–35.

Результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання. (2017). Міністерство молоді та спорту України, 47–56. http://dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf

Резник, А. С. (2013). Особистісно зорієнтований підхід до викладання предмета «Захист Вітчизни» як основний напрям гуманізації навчально-виховного процесу. *Основи захисту Вітчизни*, 4, 11–13.

Тимчик, М. В. (2013). *Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України. Київ.

Хорунжий, В. В. & Жирков, П. Г. (2017). Оценка состояния здоровья, образа жизни и готовности к военной службе юношей старших классов. *ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр*, (Т. 8, Спецвыпуск, 33-35).

Юрьев, В. К., & Жирков, П. Г. (2018). Самооценка здоровья и готовности к военной службе старшеклассниками Якутска. *ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр*, 9, 33-35.

References

Afanasiev, A. (2005). *Pedahohichni osnovy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia viiskovoslužhbovtiv strokovoї sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy* [Pedagogical bases of military-patriotic education of army conscripts of the Armed Forces of Ukraine]. (Doctora dissertation, Kyiv).

Beliaeva, O. (2015). Podhotovka k voinskoї sluzhbe kak pedagogicheskaia problema [Training to military service as an educational problem]. *Vestnik Taganrogskogo institute imeni A. P. Chekhova* (pp. 81-83).

Bekh, I. & Chorna, K. (2014). *Prohrama ukraїnskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Program of Ukrainian patriotic education of children and youth]. Kyiv.

Dziuban, V. (2012). Dukhovno-nravstvennoie i voienno-patrioticheskoie vospitaniie kazachiei molodiezhy [Spiritual-moral and military-patriotic education of Kazak youth]. *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova*, 2, 60-64.

Yeriomenko, E. (2014). *Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy* [Horting – national sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V.

Zubalii, M. (2003). Sutnist ta zmist poniattia “Viiskovo-patriotychno vykhovannia” [The essence and content of the notion “military-patriotic education”]. *Osvita i upravlinnia*, 6 (2) 110–116.

Ivashkovskiy, V. (2015). *Kontsepsiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia molodi Ukrainy* [Conception of military-patriotic education of youth of Ukraine]. *Teoriia i metodyka khortynhu: Vol. 3* (pp. 22-37). Kyiv: Palyvoda A. V.

Kyrychenko, O. (2006). *Vykhovannia starshoklasnykiv na viiskovo-kozatskykh tradytsiiakh u protsesi dopryzovnoi pidhotovky* [Education of senior school students on military-kozak traditions in the process of pre-conscript training]. (Doctoral dissertation, Kherson).

Maksymov, M. (2011). *Istoricheskie aspekty stanovleniia i razvitiia sistemy voienno-patrioticheskogo vospitaniia podrostkov v Rosii* [Historical aspects of formation and development of military-patriotic education system in Russia]. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 11, 120-123.

Mikhalchenko, D. & Litsman, A. (2015). *Khortynh-Patriot: navchalna prohrama fakultatyvu (hurtka). 4 roky* [Horting-Patriot: educational program of additional course (club)]. Kyiv: Palyvoda A. V.

Mikhuta, I. (2012). Diagnostika psikhofizicheskoi gotovnosti i prigodnosti suvorovtsev k voienno-professionalnoi deiatelnosti [Diagnostics of psychophysical readiness and suitability of Suvorov cadets to military-professional activity]. *Pedagogika, Psikhologiya i Mediko-Biologicheskie Problemy Fizicheskogo Vospitaniia i Sporta*, 09, 57-63.

Ostapenko, O., Zubalii, M. & Shapovalov, B. (2016). *Kontseptualni zasady reformuvannia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi Ukrainy* [Conceptual principles of reforming military-patriotic education of children and youth of Ukraine]. *Fizyczne Vykhovannia v Ridnii Shkoli*, 6, 33-35.

Ministry of youth and sport of Ukraine (2017). *Resultaty ekspertno-analitychnoho doslidzhennia shchodo formuvannia standartiv natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ta vyznachennia indykatoriv efektyvnosti provedennia zakhodiv shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia* [Results of expert-analytic research on formation of national-patriotic education standards and determination of efficiency

indicators of national-patriotic education measures]. Retrieved from http://dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf

Reznik, A. (2013). Osobystisno zorientivanyi pidkhid do vykladannia predmeta 'Zakhyst Vitchezyny' yak osnovnyi napriam humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu [Person-oriented approach to teaching the subject 'Homeland Defence' as the main direction of humanization of educational process]. *Osnovy zakhystu Vitchezyny*, 4, 11-13.

Tymchyk, M. (2013). *Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi fizkulturno-masovoi roboty* [Patriotic education of senior adolescents in the process of physical education activities]. (Doctoral dissertation, Kyiv).

Khorunzhyi, V. & Zhyrkov, P. (2017). Otsenka sostoianiiia zdorovia, obraza zhyzni i gotovnosti k voinskoj sluzhbe junoshei starshykh klassov [Evaluation of health, lifestyle and readiness to military service of senior school students]. FGBO VO 'Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi pediatricheskii meditsinskii universitet Minzdrava Rossii. *Pediatr*, 8, *Spetsvypusk*, 33-35.

Juriev, V. & Zhyrkov, P. (2018). Samootsenka zdorovia i gotovnosti k voinskoj sluzhbe starsheklassnikami Jakutska [Self-evaluation of health and readiness to military service by senior school students of Yakutsk. FGBO VO 'Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi pediatricheskii meditsinskii universitet Minzdrava Rossii. *Pediatr*, 9, 33-35.